

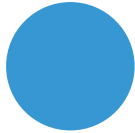
april
2022

Ključ

Studija o ključnim problemima kosovskih Srba

Naziv istraživanja:

Ključ – Studija o ključnim problemima kosovskih Srba

Izdavač:

Kosovska fondacija za otvoreno društvo – KFOS

Imzot Nike Prela vila 13,
10000 Priština, Kosovo

Telefon: + 383 38 542 157
Email: info@kfos.org
<http://www.kfos.org/>

Za izdavača:**Radio Kim Media Group****Autor:**

Isak Vorgučić, Radio Kim Media Group

Partner:

NVO Aktiv, sprovođenje ankete

Korektor:

Goran Avramović, Radio Kim Media Group

Originalan jezik na kojem je rađena analiza je srpski jezik.

Lektura:

Zorica Krstić, Radio Kim Media Group

Dizajn: Innovation Media

Štampa (tiraž): 100

Ova publikacija je nastala u okviru projekta OPEN koji sprovodi Kosovska fondacija za otvoreno društvo (KFOS) u saradnji sa organizacijom Radio Kim Media Group. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima istraživanja i ne predstavljaju nužno stavove KFOS-a.

Godina izdavanja: April 2022.

Sadržaj

7 Uvod

7 O inicijativi OPEN

7 O studiji

7 Zahvalnost

9 Kratak pregled situacije
na terenu

11 Kratak osvrt na
metodologiju studije

13 Ključni nalazi

13 Lični dokumenti i
mobilnost

20 Zdravstvo

24 Školstvo

28 Lokalna administracija

35 Zaključci i preporuke

Uvod

O inicijativi OPEN

„Demokratija, otvorenost i perspektive srpske zajednice na Kosovu - Open” je inicijativa započeta tokom 2020. godine čiji je osnovni cilj razvijanje otvorenog i dinamičnog prostora za diskusiju unutar srpske zajednice na Kosovu, kao i dijaloga između srpske i ostalih zajednica, uključujući i relevantne institucije na lokalnom i centralnom nivou.

Članice platforme Open su istaknute organizacije civilnog društva i mediji iz srpske zajednice na Kosovu koje se bave analizom i procenom uticaja civilnih i političkih organizacija na demokratičnost i otvorenost srpske zajednice, kao i analizom i procenom demokratskog karaktera i otvorenosti institucija, javnih politika i procesa od značaja za srpsku zajednicu na Kosovu.

Ove analize će pomoći da se sagledaju aktuelno stanje i perspektiva srpske zajednice na Kosovu. Istovremeno će poslužiti kao osnova za argumentovane zastupničke aktivnosti prema građanima, institucijama lokalne i centralne vlasti, te prema međunarodnoj zajednici, sa ciljem intenziviranja angažovanja svih društvenih aktera u jačanju demokratskih praksi i kulture dijaloga.

O studiji

Srpska zajednica na Kosovu se suočava sa sličnim problemima kao i većina manjinskih zajednica u svetu. Ti problemi su uglavnom ekonomske prirode, ali ih ima i u sferi ostvarivanja ljudskih i manjinskih prava. Međutim, bitna razlika je da kosovski Srbi u

ostvarivanju ovih prava nailaze na prepreke koje pred njih postavlja dvostruki sistem institucija, jedan pod upravom Prištine, a drugi Beograda. Naša analiza, uz prethodno istraživanje javnog mnjenja, se upravo bavi pronalaženjem ključa - kako da se postojeće institucionalne prepreke prevaziđu i reše problemi zajednice.

Ova studija će služiti kao osnova, a nalazi će se koristiti radi produkcije televizijske dokumentarno-igrane forme koja će, osim ovog istraživanja, sadržati i priče rekonstruisane prema istinitim događajima. Zbog osetljivosti sadržaja, akteri ovih priča će ostati anonimni.

Zahvalnost

Zahvaljujemo se Kosovskoj fondaciji za otvoreno društvo (KFOS) na podršci u sprovođenju ove studije, kao i NVO Aktiv iz Severne Mitrovice na saradnji u sprovođenju ankete, izdavačima, prevodiocima, dizajnerima, pripređivačima, unosiocima podataka, korektorima i lektorima.

Kratak pregled situacije na terenu

Izgradnja sistema zakonom regulisanog funkcionisanja društva na Kosovu, ili uopšte institucija, kao i njihovo ometanje, opstrukcija, izvrđavanje i zaobilaženje je, reklo bi se, permanentan i cikličan proces. Jedan od ključnih razloga je činjenica da ova zemlja kroz istoriju nikada nije funkcionisala samostalno, već je postojala kao deo neke veće države (carstva, kraljevine) ili kao teritorija pod protektoratom. Etnička struktura Kosova koju su, pored drugih naroda, kroz razne periode većinski uglavnom činili Albanci i Srbi, a koja se menjala uglavnom migracijama stanovništva, ali i prirodnim priraštajem, diktirala je da se aktuelnim vladarima kao saradnici i saveznici nameću čas jedan, čas drugi narod. Činjenica da su poziciju blizine vladaru, osim za ličnu dobit, koristili i za ugnjetavanje drugog naroda, je doprinela da promenu starog "stranog" vladara i dolazak novog, prati revanšizam ugnjetavanih, koji se u narednom odnosu snaga nastavlja blažim ili intenzivnijim ugnjetavanjem prethodnih ugnjetavača. Uz postojeće jezičke, nacionalne i donekle religijske barijere, ovakvi međusobni odnosi Srba i Albanaca na Kosovu su rezultovali potpunim nedostatkom ozbiljnog zajedničkog rada na izgradnji institucija koje bi služile svim građanima. Nasuprot tome, preovladao je stav da institucije služe da otežaju, a ne da olakšaju život, kao i da "podanici" treba da se dodvoravaju, a često i podmićuju službenike u institucijama, da bi sebi obezbedili boljitak.

Sa završetkom poslednjih oružanih sukoba i uspostavljanjem demokratije, na Kosovu nije iščezla ukorenjena navika podrivanja i podmićivanja umesto izgradnje institucija. Ideja oslobođenja od represije i ponovnog

uspostavljanja demokratije, koju je zdušno podržala većina u međunarodnoj zajednici, nije uspela da nadvlada hronične nedostatke i tradiciju neuređenog društva. Koren te tradicije čini korupcija, još uvek na vrlo visokom nivou pa je, shodno tome, najpoželjnije zapošljavanje u institucijama, ("državni posao"), što takozvanu "novu realnost" na Kosovu ničim suštinski ne odvaja od stare. Nacionalne podele su nakon 1999. godine ostale okamenjene, i jedino ih prisustvo i aktivnosti najveće vojne alijanse, kao i iskustvo reakcije NATO-a na građanske nemire iz marta 2004. čuvaju od eskalacije. Iz mlade demokratije izranjaju nove unutarnacionalne podele i savezništva u upravljanju institucijama, pa se partija na vlasti ne meri njihovom izgradnjom (institucija - prim.aut.), već količinom uticaja i stepenom saradnje sa onima koji imaju navise značaja za budućnost Kosova - Evropskom unijom i Sjedinjenim Američkim Državama. Zbog svega toga je "u narodu" preovladalo mišljenje da se "ovi naši ništa ne pitaju", već da o svemu odlučuju "Amerika i Evropa".

Oni koji su ostajali izvan, kao nepoželjni na marginama institucija ili manjinski zastupljeni u institucijama, u svakom od perioda tokom istorije su najteže prolazili. U današnje vreme su to, pre svega, manjinske zajednice koje nemaju svoje uporište u susednim ili matičnim državama, kao što su Romi, Aškalije, Egipćani, Goranci, ali i oni koji imaju, kao Srbi, Crnogorci, Turci, Bošnjaci i Hrvati. Kosovski Srbi su u ovoj grupaciji svakako u posebnom položaju, s obzirom na najveću polarizaciju u odnosu na većinski narod, kosovske Albance, ali i u pogledu trenutnog pravno-političkog položaja Kosova i njegove veze sa Srbijom, u

čije rešavanje se još uvek ulažu ogromni naponi u vidu međusobnog dijaloga o normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine. Srbi na Kosovu nisu zdušno prihvatili proglašenje nezavisnosti, ali se nisu ni organizovano, ni institucionalno protiv toga borili. Ostali su istovremeno državljani Srbije sa (skoro) svim pravima i pogodnostima, ali su postali i vlasnici svih dokumenata neophodnih za život na Kosovu i korisnici usluga lokalne administracije¹. U ovoj studiji ćemo se baviti upravo tom posebnosti položaja kosovskih Srba, te da li i na koji način to olakšava ili otežava njihov život i funkcionisanje.

¹ Detaljnije o ovome u OPEN 2020 Konsolidovanom izveštaju, str. 34

Kratak osvrt na metodologiju studije

Anketu na terenu je u periodu avgust-septembar 2021. godine sprovedla NVO Aktiv, na celoj teritoriji Kosova. Ispitano je ukupno 600 građana srpske nacionalnosti. Što se tiče raspodele ispitanika na severu i jugu, koji su po broju stanovnika u srpskim sredinama gotovo jednaki (58.000 na severu prema 59.000 na jugu po biračkom spisku na izborima 2017. godine), tu su upitnici deljeni ravnomerno, dakle po 300. Dalje, po procenama stanovništva koji žive u određenim regionima, stratifikacija je bila sledeća:

administracija. Za sva pitanja je bilo potrebno samo izabrati jedan od ponuđenih tri do šest odgovora (u proseku pet).

U našem uzorku je ukupno bilo 53% muškaraca i 47% žena. Otprilike polovina ispitanika je starosti od 18 do 40 godina, dok je druga polovina preko 40 godina. Sa najviše završenom osnovnom školom anketirano je 7% ispitanika, sa srednjom školom 45%, dok je sa višom i fakultetom 48% ispitanika. Od ukupnog broja ispitanika, 23% su nezaposleni

SEVER	
Severna Mitrovica	100 ispitanika
Leposavić	90 ispitanika
Zvečan	60 ispitanika
Zubin Potok	50 ispitanika
JUG	
Region Gračanice	120 ispitanika
Kosovsko Pomoravlje	100 ispitanika
Štrpce	60 ispitanika
Goraždevac	20 ispitanika

O Tabela 1: Broj ispitanika po opštinama

Celokupno istraživanje je sprovedeno tako da se kroz sistem kratkih i jednostavnih pitanja dođe do podataka koji će posredno ukazivati na probleme građana. Upitnik je bio anonimn i ciljano kratak, da bi ispitanici zadržali koncentraciju i slobodnije davali istinite odgovore. Sastojao se od ukupno 20 pitanja, 4 za opšte podatke (pol, starost, obrazovanje, zaposlenje) i 16 pitanja podeljenih u 4 oblasti: lični dokumenti i mobilnost, zdravstvo, školstvo i lokalna

i učenici, dok je stalno ili povremeno zaposleno 65%, uz 12% penzionera.

S obzirom da trenutno ne postoje zvanični aktuelni statistički podaci o demografskoj strukturi stanovništva na Kosovu, možemo samo uslovno da govorimo o reprezentativnosti uzorka. Međutim, ono što generalno može da se primeti i zaključi o ovom uzorku ispitanika koji je korišćen za našu analizu je da je zastupljenost prema polu podjednaka i proporcionalna, odnosno da približno odgovara zastupljenosti polova na Kosovu, gde je broj muškaraca nešto

veći u odnosu na žene, ako uzmemo u obzir svetski prosek². Starosna struktura ispitanika takođe približno odgovara realnom stanju, jer su različite kategorije približno podjednako zastupljene: od 18 - 29 godina oko 30%, po približno 20% za kategorije 30 - 39, 40 - 49 i 50 - 64, dok je kategorija od preko 65 godina zastupljena sa oko 10%. Smatramo da obrazovni profil ispitanika ipak ne odražava realnu sliku, jer je skoro polovina (48%) sa višom školom i fakultetom, od čega skoro 5% sa magistarskom ili doktorskom diplomom. Razlog tome može da bude i veće poverenje koje obrazovaniji Srbi, u postojećim uslovima, daju ovakvim anketama.

2 <https://countrymeters.info/en/Kosovo>

Ključni nalazi

Bez obzira na boju kože, naciju ili religiju, problemi ljudi svuda u svetu nastaju zbog neostvarivanja njihovih potreba. Prema jednoj od opšteprihvaćenih teorija o ljudskim potrebama, čiji je autor američki humanistički psiholog Abraham Maslov³, najvažnije ljudske potrebe poređane su hijerarhijski u svojevrsnoj piramidi. Baza svih potreba su fiziološke (voda, hrana, spavanje...), zatim sledi potreba za sigurnošću (posao, imovina, zdravstvena zaštita, bezbednost, školovanje...), nakon toga potreba za pripadanjem (ljubav, veza, prijateljstvo, grupa...), potreba za uvažavanjem (poštovanje, samopouzdanje...), i na kraju potreba za samoostvarenjem (kreativnost, moralnost...). Pod opravdanom pretpostavkom da većina kosovskih Srba ima rešenu prvu kategoriju osnovnih potreba neophodnih za preživljavanje, u ovoj studiji se bavimo istraživanjem druge kategorije potreba, koje dolaze kao nadgradnja prethodnih, a odnose se na sigurnost. Pod pojmom sigurnost, u našim uslovima, često se podrazumeva isključivo bezbednost pojedinca od pretnji nasiljem. Ta vrsta sigurnosti je među pripadnicima srpske zajednice na Kosovu redovno istraživana pa, recimo, u Analizi trendova koju je NVO

Aktiv uradio za 2021. godinu⁴, manje od 6% ispitanika smatra da se bezbednosna situacija na Kosovu poboljšala; ostalih 94% smatra da se stanje pogoršalo, ili da se ništa nije promenilo.

Stoga se sigurnost kojom se bavimo u ovoj studiji, odnosi isključivo na obezbeđivanje

³ <https://www.scribd.com/doc/65684313/Maslovljeva-Hijerarhija-Ljudskih-Potreba>

⁴ str. 50, <http://www.ngoaktiv.org/uploads/files/Analiza%2021%20Final%20Srpski.pdf>

potrebnih dokumenata i dozvola za slobodno kretanje, ostvarivanje prava na školovanje i zdravstvenu zaštitu i, u određenoj meri, na razvoj preduzetničkih projekata i ekonomsku sigurnost. Sve pomenuto je, u ovom delu sveta, nažalost povezano i prožeto korupcijom i koruptivnim aktivnostima, koje se, iako očigledne, teško razotkrivaju zbog duboke i tradicionalne ukorenjenosti, te direktne umešanosti i lične koristi svedoka i aktera ovakvih radnji. Pomenuta Analiza trendova u vezi toga otkriva da skoro 44% ispitanika smatra da među glavne probleme na Kosovu spadaju kriminal i korupcija⁵. Sam podnaslov ove analize govori da se radi o stavovima zajednice, jer je teško, ili nemoguće, korupciju razotkriti putem anketa. Zato će naše istraživanje poslužiti kao osnova za dokumentarno-igranu televizijsku formu koja je u pripremi, a u kojoj će se slučajevi korupcije u ovim oblastima prikazati glumačkom dramatiizacijom. Bez otkrivanja identiteta aktera realnih događaja, svaka od oblasti će sadržati i prikaz jednog ili dva slučaja u koje je redakcija RTV Kim imala uvid.

Lični dokumenti i mobilnost

Kosovski Srbi, ali i dobar deo ostalih manjina, kao i pojedini pripadnici većinskog naroda na Kosovu, nakon 1999. godine su zadržali lična dokumenta Republike Srbije iz više razloga. To je, pre svega, slobodnije kretanje prema Srbiji, ali i prema Bosni i Hercegovini, gde je i danas moguće ući sa srpskom ličnom kartom, ali ne i kosovskom. Lična karta je neophodna i za ostvarivanje prava na imovinu, te na zdravstvenu i socijalnu zaštitu. Uz to, mnogi su ostali zaposleni u "mekim paralelnim institucijama", koje u kontinuitetu funkcionišu u

⁵ ibid, str.25

sistemu Srbije i koje pružaju usluge dostupne na lokalnom nivou: socijalne, obrazovne i zdravstvene. To su institucije koje su i dalje formalno u administrativno-pravnom sistemu Republike Srbije. U kolokvijalnom narativu, ove institucije se nazivaju i "srpske" (srpska opština, srpski centar za socijalne usluge itd)⁶. Termin "meke paralelne institucije" (prevod termina soft parallel institutions) se odnosi na institucije koje pružaju usluge od vitalnog interesa za srpsku zajednicu na Kosovu čiji je status, zbog njihove važnosti, predmet posebnih pregovora između Prištine i Beograda⁷.

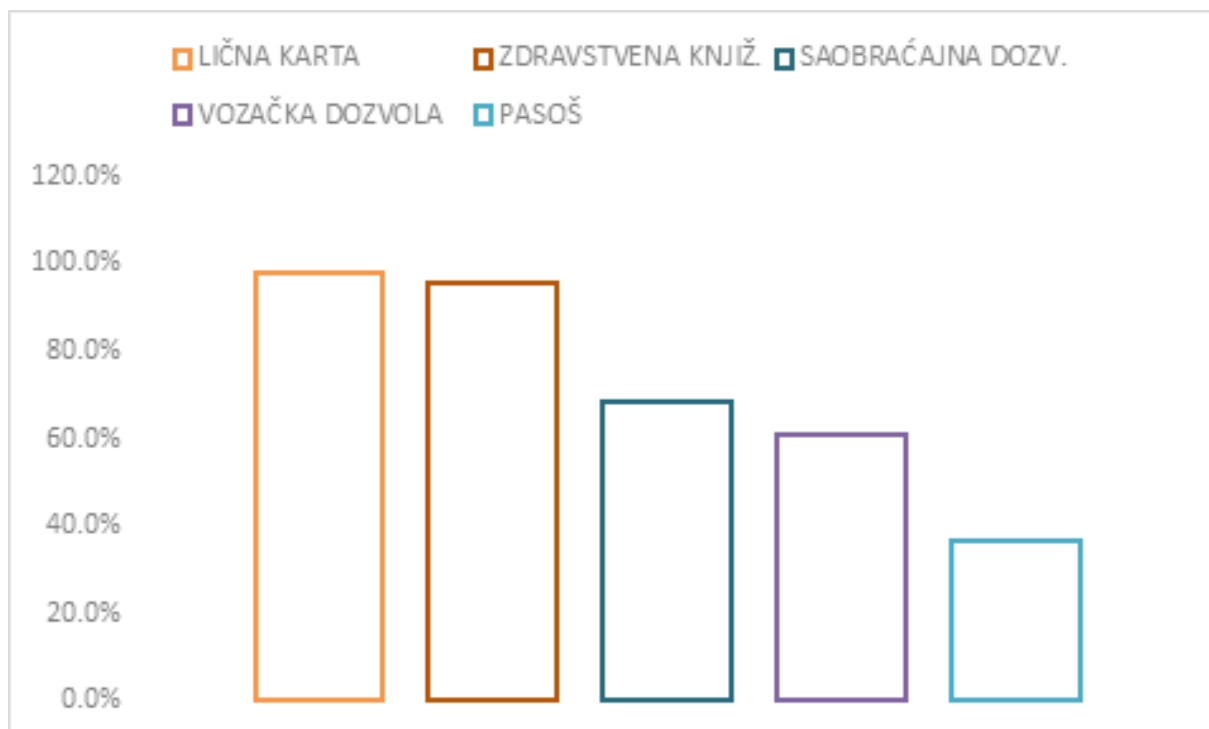
Kadasu upitanju osnovni i najvažniji dokumenti za funkcionisanje po srpskom sistemu, naše istraživanje pokazuje da ogromna većina građana očekivano poseduje i ličnu kartu (98.1%) i zdravstvenu knjižicu (95.3%). Navod

o posedovanju zdravstvene knjižice se potvrđuje i kroz odgovor na kasnije pitanje o ostvarivanju prava na zdravstvene usluge, gde isti procenat ispitanika kaže da to pravo ostvaruje u srpskom zdravstvu na Kosovu, ali i u Srbiji, za šta im je knjižica neophodna. Osim toga, treba napomenuti i da se srpske zdravstvene knjižice izdaju u zavodima za zdravstvenu i socijalnu zaštitu na Kosovu, dok se lične karte izdaju u izmeštenim policijskim upravama u Srbiji (u Niškoj Banji za Prištinu, u Kruševcu za Prizren, u Kragujevcu za Peć, u Kraljevu za sever Kosova, itd). Uzimajući u obzir rok važenja ličnih dokumenata od 10 godina, zaključak je da su ispitanici imali ažurirane lične karte najranije u 2011. godini, odnosno da se proces izdavanja odvija neometano i u kontinuitetu do danas.

⁶ Open 2020 Konsolidovani izveštaj, str. 48

⁷ Ibid, str. 48, fusnota 59

O Pitanje: Koje od srpskih dokumenata posedujete?

Srpska lična karta, bila izdata i od strane izmeštenih policijskih uprava u Srbiji, ujedno je i najpoželjniji dokument za putovanje izvan Kosova. Do nedavno je mogla da se koristi i kao potvrda identiteta pri glasanju na kosovskim izborima, a još uvek je prihvaćena kao validan dokument na kosovskoj strani integrisanih prelaza. Validna je i za putovanje u susedne zemlje koje su priznale Kosovo (Albaniju, Crnu Goru i Severnu Makedoniju), kao i one koje nisu (Bosnu i Hercegovinu). Sa kosovskom ličnom kartom (ili pasošem) u Srbiju se može ući samo uz poseban prateći dokument o kretanju koji izdaje srpska policija na pralazima, dok u Bosnu i Hercegovinu nije dozvoljen ulaz.

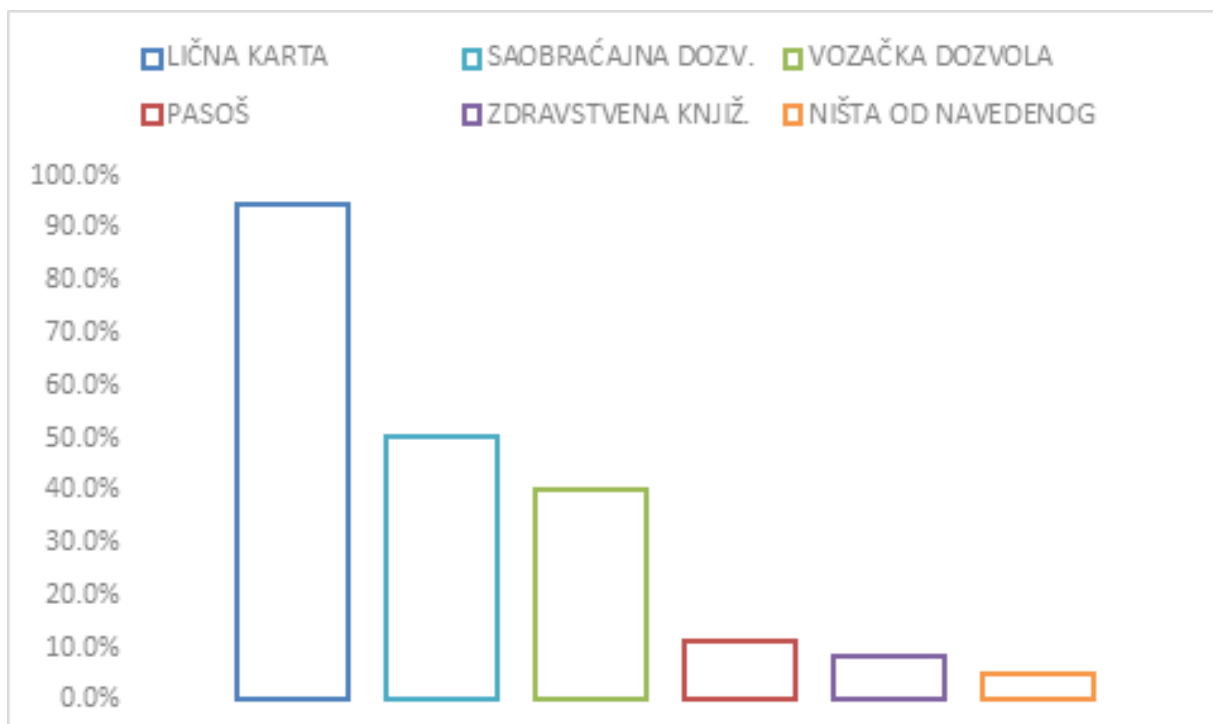
Posedovanje srpskog pasoša (36.9%) u slučaju našeg istraživanja, ne govori toliko o mobilnosti ispitanika u odnosu na vrstu pasoša koju poseduju; pasoš koji za stanovnike Kosova izdaje Koordinaciona

uprava u Beogradu ne potpada pod bezvizni režim, dok Kosovu još uvek nije odobren "beli šengen"⁸. Drugim rečima, i za kosovski pasoš, i za srpski pasoš koji izdaje Koordinaciona uprava, neophodno je pribavljanje viza za putovanje u zemlje EU, a slobodno je putovanje u zemlje regiona⁹. Zbog toga je logično pretpostaviti da ispitanici poseduju samo jedan od pasoša, tj. jedni poseduju samo srpski, dok drugi poseduju samo kosovski, jer osim dodatnih troškova - nema nikakvog dodatnog benefita u posedovanju oba. Time bi ukupan udeo onih koji imaju ovaj putni dokument bio skoro polovina svih ispitanika, tačnije 48.3%, od čega 36.9% srpski a 11.4% kosovski.

⁸ Mogućnost putovanja bez vize u zemlje članice Evropske Unije, i boravak do 90 dana na svakih 6 meseci.

⁹ Tu spadaju Albanija, Crna Gora, Severna Makedonija, ali i recimo Turska i Maldivska ostrva. Izuzetak je Bosna i Hercegovina, gde se neometano putuje sa srpskom ličnom kartom ili pasošem, ali je za kosovski pasoš neophodno izvaditi vizu - u Tirani.

O Pitanje: Koje od kosovskih dokumenata posedujete?

Od 1999. godine i kraja sukoba, a naročito nakon 2008. godine i proglašenja kosovske nezavisnosti, zvanični narativ prištinskih vlasti i većinsko javno mnjenje neprestano ponavljaju da kosovski Srbi ne žele da se integrišu i prihvate "novu realnost" na Kosovu. Sa ovim se nastavlja čak i nakon Briselskih sporazuma 2013. godine, na bazi kojih su osnovane četiri severne opštine (Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić); osim ovih opština, u kosovski sistem integrisani su policija, sudstvo i jedan srpski mobilni operater. Ključni deo sporazuma, čiji je krajnji cilj integracija kosovskih Srba, je osnivanje Asocijacije/ Zajednice srpskih opština (ZSO), koje je i deceniju kasnije pod znakom pitanja.

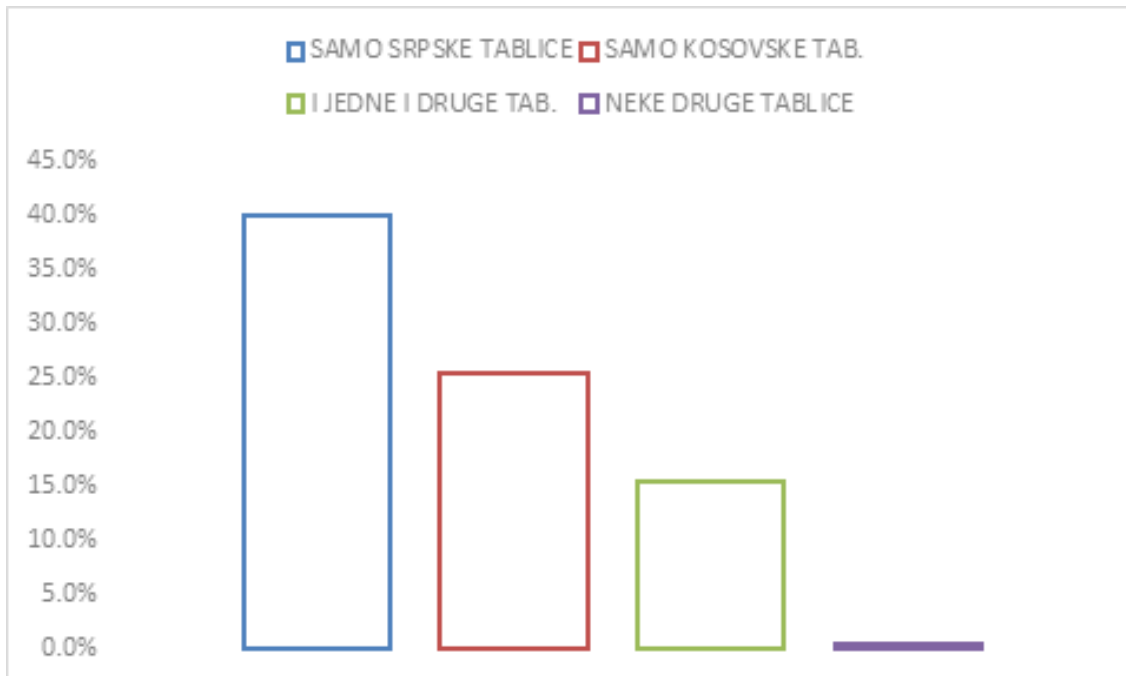
Stoga je prvo veliko iznenađenje ovog istraživanja upravo broj Srba koji poseduju kosovsku ličnu kartu, i to bez obzira da li žive severno ili južno od reke Ibar. Prema sprovedenoj anketi, čak 94.5% ispitanika vlasnici su kosovskog ličnog dokumenta, za čije izdavanje je neophodno, uz izvod iz matične knjige rođenih (ekstrat)¹⁰, priložiti i izvod iz knjige državljanstva Kosova. Činjenica je da je Srbima u većinski srpskim opštinama sada mnogo lakše i jednostavnije doći do kosovske, nego do srpske lične karte. Potrebnu dokumentaciju izdaju lokalne kancelarije oformljene u srpskim sredinama, a za sve rođene Kosovce procedura je jednostavna i brza. Međutim, za razliku od srpskih dokumenata, gde 100% ispitanih poseduje bar jedan dokument, kod kosovskih dokumenata postoji 5.2% ispitanika (otprilike svaki dvadeseti) koji ne poseduju ni jedan.

Nakon 1999. godine, na Kosovu su se koristile registarske tablice koje imaju oznaku KS (Kosovo), a nakon toga i RKS (Republika Kosovo), dok je na putevima bilo moguće videti i veliki broj automobila sa registarskim tablicama gradova Srbije, kao i starim registarskim oznakama gradova PR (Priština), PZ (Prizren), KM (Kosovska Mitrovica) itd, naročito u severnom delu Kosova. U južnom

¹⁰ <https://www.radiokim.net/blog/prak-ticni-vodic-za-ekstrakt.html>

delu, međutim, mnogi su opravdano oklevali da sa ovim tablicama prolaze kroz urbane sredine¹¹, ili dublje u teritoriju Kosova. Vlasnici ovih vozila koji su, osim po enklavi, imali potrebu da putuju i izvan nje, su godinama plaćali dupla osiguranja i vadili paralelno tablice Kosova i Srbije.

¹¹ <https://www.radiokim.net/vesti/?AID=13240#>

O Pitanje: Da li vi, ili neko od ukućana poseduje automobil?

Sporazum o slobodi kretanja između Beograda i Prištine postignut je 2011. godine. Njime je predviđeno da se ukinu stare srpske tablice sa oznakama gradova na Kosovu, kao i da se izvrši preregistracija tih vozila na RKS ili statusno neutralne KS oznake koje izdaju kosovske institucije. Poput mnogih sporazuma između ove dve strane, ni ovaj nije realizovan na terenu; u četiri opštine na severu Kosova, naseljene većinski srpskim stanovništvom, vozači su zadržali registarske oznake koje izdaje MUP Srbije. Kosovo se 2016. godine sporazumom obavezalo da će još pet godina izdavati KS registarske tablice, koje je Srbija prihvatila kao statusno neutralne, dok su vozači sa RKS tablicama pri ulasku morali da ih zamene probnim, i plate simboličnu taksu¹².

Nakon što je rok od pet godina istekao u oktobru 2021. godine, na Kosovu je potpuno zabranjeno korišćenje vozila sa registarskim tablicama sa oznakama kosovskih gradova,

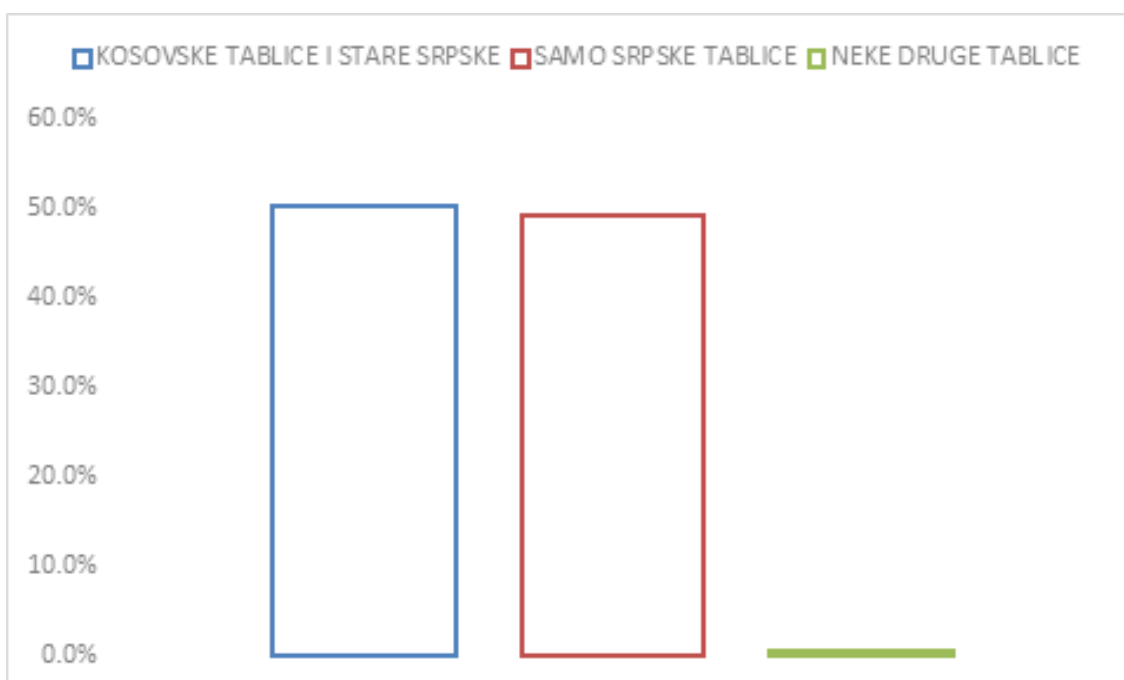
dok je preko oznaka gradova Srbije uvedeno preplepljivanje državnih simbola nalepicama (stikerima). Isto je i Srbija uvela za Kosovo. Međutim, naša anketa je sprovedena baš uoči ove zabrane, zaključno sa septembrom 2021. godine. Pitanje u anketi je glasilo: "Da li vi, ili neko od ukućana, poseduje automobil?", na koje su odgovori podeljeni u kategorije prema vrsti registarskih oznaka, čime težište nismo stavili na to da ispitanik treba lično da poseduje automobil, već na to koje su oznake na tablicama, odnosno, koje su potrebe ispitanika i mogućnosti putovanja. Svaki peti ispitanik, ili njegovi ukućani, izjasnio se da ne poseduje automobil, što je skoro pa obrnuta proporcija u odnosu na poslednje raspoložive podatke Kosovske agencije za statistiku¹³. Naime, na Kosovu je u 2019. godini bilo registrovano oko 300 hiljada automobila, što je u proseku po jedan automobil na svakih 6 stanovnika. Iako je pretpostavka da je u poslednje dve godine broj automobila

¹² <https://www.bbc.com/serbin/lat/balkan-58631026>

¹³ <https://ask.rks-gov.net/en/kosovo-agency-of-statistics>

povećan, ova razlika se javlja zbog toga što agencija vodi statistiku registrovanih vozila, dok mi broj vozila nismo istraživali. Od onih koji su se izjasnili da poseduju vozilo, najveći broj je sa srpskim tablicama. U anketi nismo odvajali mogućnost odgovora na stare srpske tablice gradova Kosova i tablice gradova Srbije, jer nam je cilj bio da saznamo koliki je ukupan broj Srba koji još uvek poseduju srpsku registraciju. Samo srpske oznake na automobilu se izjasnilo da ima 39.9% ispitanika, što je uz one koji imaju obe opcije (15.4%) ukupno 55.3%, ili više od polovine ispitanika. Samo kosovske oznake, prema istraživanju, ima 25.3% ispitanika, što uz duple tablice (15.4%) iznosi 40.7%. Međutim, ako se računa samo procenat onih koji poseduju (ili njihovi ukućani) automobil, onda je procenat onih koji imaju kosovske tablice 31.2% (50.2% u kombinaciji sa srpskim), a onih koji imaju srpske 49.2% (ili 68.2% u kombinaciji sa kosovskim).

O Grafikon: Rezultat na osnovu broja onih koji poseduju automobil

Pošto je sa registarskim oznakama gradova Srbije, do zaključenja ankete, bilo moguće neometano kretanje samo uz izdato ovlašćenje, a duple tablice se uglavnom koristile za vozila registrovana na srpske tablice gradova Kosova, možemo da zaključimo sledeće: polovina ispitanika (50.2%) poseduje kosovske registarske oznake, što u drugom odgovoru potvrđuje i identičan procenat kosovskih saobraćajnih dozvola za ta vozila (50.2%), dok druga polovina (49.2%) poseduje registarske oznake gradova Srbije¹⁴.

Prema našem istraživanju, mobilnost ispitanika između Kosova i Srbije je ogromna, i ukupno iznosi preko 95%. Najveći je broj onih koji putuju često i ponekad (68.4%), dok vrlo

retko putuje 26.9%. Razlozi ovolikoj migraciji su višestruki, a leže delimično i u tome da je 1999. godine, prema podacima UNHCR-a, oko 200 hiljada pripadnika manjinskih zajednica¹⁵, većinom Srba, napustilo Kosovo. Najveći deo njih se trajno nastanio u Srbiji, manji deo se vratio na Kosovo, ali je zbog rodbinskih veza, dece koja sa Kosova odlaze na školovanje ili ljudi koji u Srbiji ostvaruju zdravstvenu zaštitu (10.4% prema našem istraživanju), ta migracija veoma visoka.

¹⁴ Ostatak od 0.6% je izjavio da poseduje neke druge tablice.

O Pitanje: Da li putujete između Kosova i centralne Srbije?

¹⁵ https://www.slobodnaevropa.org/a/oko_200_hiljada_ljudi_se_jos_nije_vratilo_na_kosovo_/24240855.html

Zdravstvo

Zdravstvene ustanove su nakon 1999. godine, u nekim slučajevima (naročito na severu Kosova), nastavile svoj rad u već postojećim objektima, dok je većem delu bilo potrebno obezbediti objekte, prostorije i uslove za rad u mestima u koja su kosovski Srbi izbegli i koncentrisali se. Prema podacima OEBS-a iz 2018. godine¹⁶, na Kosovu funkcionišu ukupno 92 zdravstvene ustanove po srpskom sistemu¹⁷. U taj broj ulaze veći Kliničko bolnički centri (KBC) u Gračanici i Severnoj Mitrovici, domovi zdravlja, ali i mnoštvo manjih i većih ambulanti u skoro svim selima. Neophodno je pomenuti da je desetak hiljada zaposlenih zdravstvenih radnika i osoblja, uz osnovnu platu koja je propisana na nivou Srbije, do 2008. godine primalo i takozvani kosovski dodatak u iznosu od 100%, nakon čega je vlada Vojislava Koštunice taj procenat smanjila na 50% od osnove. Dve godine kasnije je Ustavni sud Srbije potpuno ukinuo odluku o dodatnim plaćanjima zaposlenima po srpskom sistemu na Kosovu, uz ocenu da takva odluka "nije ustavna i predstavlja pozitivnu diskriminaciju". Vlada Srbije ovu odluku suda nije potvrdila, i ipak je odlučila da isplata bude nastavljena "do donošenja zakona kojim će sistemski biti rešen problem finansiranja Srba na Kosovu"¹⁸. Takav zakon do danas nije donet, pa je i isplata po starom modelu nastavljena.

Osim ovih primanja, deo medicinskog osoblja prima i mesečnu naknadu, takozvane "vaučere" i od kosovskog ministarstva zdravlja. Tačan broj onih koji su na platnom spisku Prištine nije poznat, pošto oni koji su na neki način dospeli na oba spiska o tome ne žele da govore, ali je pretpostavka da je reč o

znatno manjem delu medicinskih radnika, pretežno lekara. S obzirom na primanja i broj lekara u zdravstvenim ustanovama, pretpostavke bi bile da su i usluge na visokom nivou, organizacija zavidna, lekovi i sanitetski materijal dostupni, a pacijenti veoma zadovoljni. Na žalost, ni jedna od njih ne stoji, a zbog nedostatka kontrole hronično je ukorenjena korupcija¹⁹. Na broj prisutnih lekara se još 2015. godine "žalio" Marko Đurić, koji je u to vreme bio glavni zaduženi za Kosovo (pa i zdravstvo) ispred Vlade Srbije. On je naveo da postoji problem velikog broja zdravstvenih radnika koji po spisku primaju uvećane plate, ali ne žive i ne rade na Kosovu, dok pacijentima u nekim sredinama nema ko da pruži zdravstvenu zaštitu²⁰.

Na ovakav odnos zdravstvenih radnika i drugih zaposlenih u javnoj službi ili javnim preduzećima, koji primaju plate bilo da žive na Kosovu ili ne, a pri tom ne rade, uobičajeno se ne gleda sa naklonošću. Prema zvaničnim podacima, Beograd za Kosovske Srbe dnevno izdvaja u proseku 1.45 miliona evra²¹, a tu dobrim delom ulaze plate onih koji ne rade. Međutim, treba reći da je to veliki problem koji Srbija ne može lako da reši zbog realnih zakonskih prepreka, jer je veoma teško raskinuti ugovor o radu onima koji imaju zasnovan stalni radni odnos. Veliki broj lekara i medicinskog osoblja je, zahvaljujući specifičnom rasporedu lokalnih zdravstvenih ustanova na Kosovu, svoj model pronašao u dvonedeljnim smenama, koje u tom periodu izvršavaju neprekidno dan i noć. Nakon toga, naredne dve sedmice provode u svojim mestima prebivališta u Srbiji. Zbog putovanja radi dolaska u dvonedeljnu smenu koja obično počinje u ponedeljak, a završava u naredni petak, doktori su neretko dostupni

¹⁶ https://www.osce.org/files/Municipal%20Profiles_2018.pdf

¹⁷ Isti izvor, po opštinama: Gnjilane 3, Kamenica 5, Klokot-Vrbovac 2, Novo Brdo 8, Parteš 4, Ranilug 8, Štrpce 7, Leposavić 3, Severna Mitrovica 2, Podujevo 1, Srbica 1, Vučitrn 4, Zubin Potok 8, Zvečan 5, Istok 1, Klina 1, Goraždevac 1, Kosovo Polje 2, Gračanica 17, Lipljan 1, Obilić 3, Priština 1, Prizren 2, Orahovac 2.

¹⁸ <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/756370/kosovski-dodatak-do-usvajanja-zakona.html>

¹⁹ Ovom temom ćemo se više baviti u pomenutoj dokumentarno-igranoj formi.

²⁰ https://www.radiokontaktplus.org/vesti/na_kosovu_veliki_broj_zdravstvenih_radnika_na_platnom_spisku_ali_ne_rade/4693

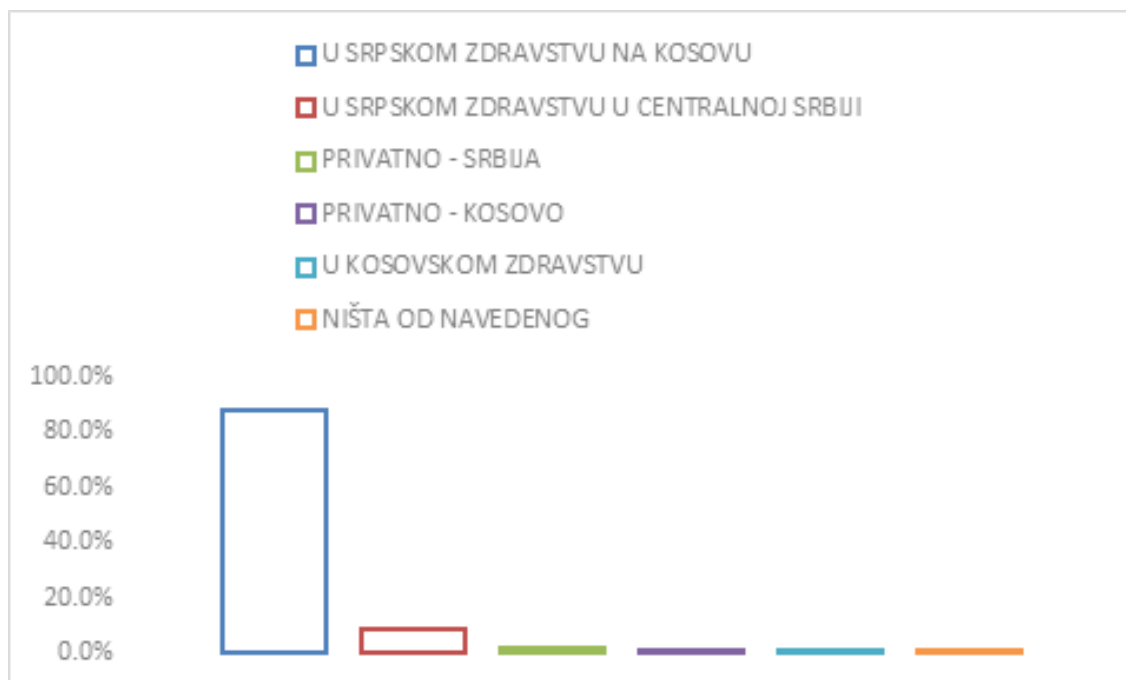
²¹ <https://insajder.net/arhiva/tema/nova-potvrda-dokaza-iz-serijala-patriotska-pljacka-u-proseku-srbija-dnevno-trosi-cak-1-45-miliona-evra-za-kosovo-video>

tek od utorka ili srede, i najkasnije do četvrtka ujutro. Neprestane dvadesetčetvoročasovne smene, koje je jednoj osobi fizički nemoguće “pokriti”, često završavaju odsustvom doktora sa radnog mesta, ili površnim posvećivanjem pacijentima.

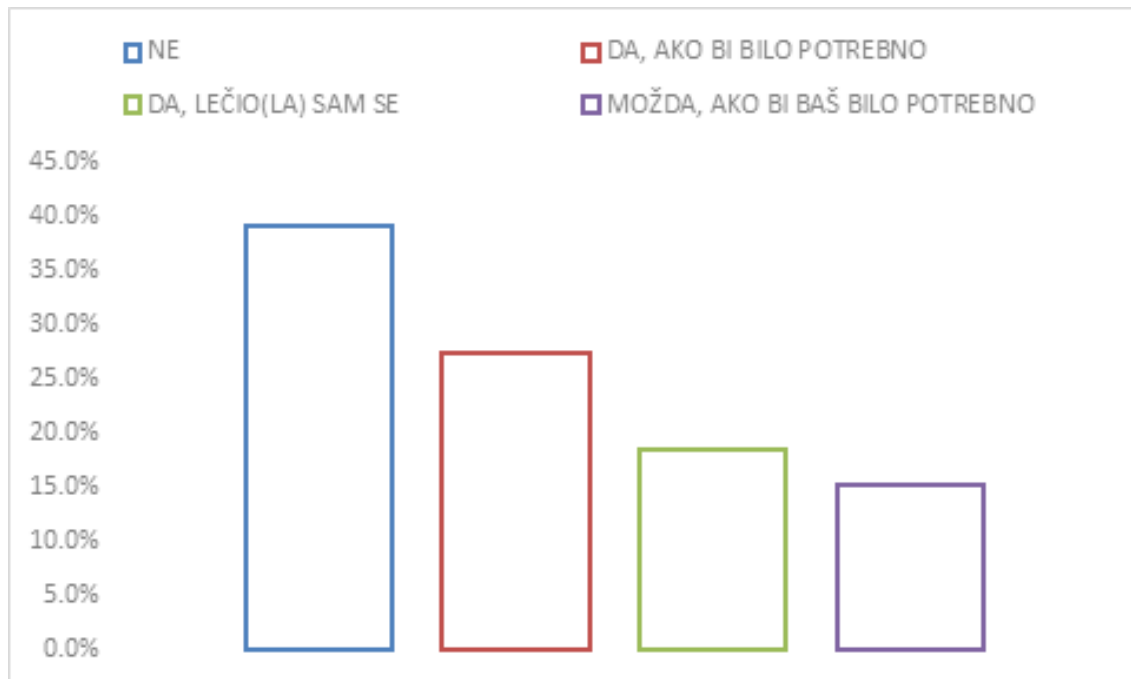
Tek krajem 2021. godine je, na odluku Beograda, napravljen pokušaj da se takvoj praksi putovanja stane na kraj, i da se zdravstveni radnici primoraju da borave na Kosovu i obavljaju redovne smene. U praksi se to ipak odnosi samo na srednji i niži medicinski kadar, dok lekare, kojih ionako ima malo, na ovakav način nisu mogli da “dovedu u red”. Razlog tome je što je lekarsko zanimanje ionako deficitno, a veliki je i odliv u zemlje Zapadne Evrope gde su plate i uslovi neuporedivo bolji. Tako na Kosovu ostaju samo lekari koji su na neki način za njega emotivno ili rodbinski vezani, kao i oni koji nemaju interesovanja i mogućnosti za učenje stranih jezika.

S obzirom na broj ispitanih u našoj anketi koji poseduju srpsku zdravstvenu knjižicu (95.3%) kod pitanja zdravstvene zaštite, osim jedne desetine ispitanika koja se isključivo leči u Srbiji, u državnim ili privatnim klinikama, najveći deo njih (88.2%) ipak zdravstvenu zaštitu ostvaruje na Kosovu, u zdravstvenim institucijama pod beogradskim ministarstvom²². Drugim rečima, zdravstvena zaštita devet od deset stanovnika u srpskim sredinama na Kosovu zavisi od funkcionisanja ovih institucija.

22 Trik pitanje u ovom delu upitnika se odnosilo na posedovanje kosovske zdravstvene knjižice, i čak 8.1% ispitanika je izjavilo da istu poseduje. Naime, iako je zakonom predviđeno da je zdravstvena zaštita u javnim ustanovama pod kosovskim ministarstvom zdravlja (skoro) besplatna, uz plaćane participacije (40%), Kosovo ne poznaje instituciju zdravstvene knjižice kao takvu, a sve usluge se obavljaju uz davanje na uvid lične karte. Stoga nije jasno zbog čega su ispitanici odabrali ovakav odgovor, i da li se radi o previdu.

O Pitanje: Gde ostvarujete pravo na zdravstvenu zaštitu?

Iako pravo na zdravstvenu zaštitu ostvaruju pretežno po srpskom sistemu, našim ispitanicima smo postavili i pitanje da li bi se lečili kod doktora Albanca? Pored istraživanja da li poseduju kosovske dokumente, koji su u mnogim situacijama neophodni, zanimalo nas je i ispitivanje stepena tolerancije ispitanika u slučaju delikatne situacije koja iziskuje dobrovoljnu odluku. Pribavljanje ličnih dokumenata je obaveza, i administrativni posao koji ne iziskuje emocije, dok ih odnos pacijenta i doktora uključuje, kao i mnogo veći stepen poverenja. Osim decidnog "ne" lečenju kod Albanaca, koje je iskazalo 39% ispitanika, ostalih 61% bi dalo, ili je već dalo svoj pristanak. Skoro svaki peti ispitanik se već lečio kod Albanaca, dok su odgovori koji podrazumevaju eventualni pristanak na lečenje namenski blago nijansirani, i bez obzira na prividne razlike ("da, ako bi bilo potrebno", i "možda, ako bi baš bilo potrebno"), opredeljuju ispitanike afirmativno prema ovoj odluci.

O Pitanje: Da li bi se lečili kod doktora Albanaca?

Ispitanici naše ankete su se u manje od jednog procenta opredelili za lečenje u privatnim kosovskim klinikama (0.9%). Međutim, ono što praksa pokazuje, naročito u opštinama južno od Ibra, je da čak doktori iz srpskog sistema zdravstva, zbog nepostojanja uslova, opreme, reagenasa ili drugog materijala, pacijente veoma često upućuju na rentgenska snimanja, magnetnu rezonancu ili analize krvi upravo u privatne klinike kosovskih Albanaca. Ove ustanove su relativno blizu srpskih sredina, organizovane su tako da je usluga uvek dostupna i na srpskom jeziku, a neretko tu rade doktori Albanci koji su svoje školovanje i dobar deo radnog veka proveli sa srpskim kolegama. Tržišno razmišljanje i borba sa konkurencijom učinili su da se osoblje ovih klinika odnosi profesionalno prema kosovskim Srbima, stoga je broj onih koji koriste njihove usluge svakako veći od onog koliko su ispitanici bili spremni da priznaju, naročito ako tome dodamo i stomatološke usluge. Nakon 1999.

godine u Gračanici je, recimo, radila samo jedna privatna stomatološka ordinacija sa jednim stomatologom, i to u veoma lošim uslovima, dok su uslovi, dostupnost, cene i kvalitet usluga privlačili, i još uvek privlače Srbe kod stomatologa Albanaca.

Veza između zdravstva i ličnih dokumenata se naročito ogleda u slučajevima većih zdravstvenih komplikacija korisnika srpske zdravstvene zaštite na Kosovu. Za obavljanje dobrog dela komplikovanijih medicinskih intervencija nema uslova na Kosovu, pa se takvi slučajevi upućuju na centre u Srbiji. To nije neuobičajeno i za ostale male sredine u Srbiji, s tim da je razlika u tome da je kod kosovskih Srba u takvim slučajevima dostupnost usluga u velikoj meri povezana i sa posedovanjem ličnih dokumenata, a neretko i vrstom registarskih tablica na vozilima. Naravno, radi se tome da se na putu do ovakve usluge Srbi susreću sa integrisanim prelazima gde je neophodno posedovati

adekvatne dokumente, i potrošiti određeno vreme na administrativne procedure koje su vezane za registarske oznake vozila. Pored toga, česte su i velike gužve na prelazima, naročito u vreme sezona odmora i praznika, a i same procedure se često menjaju, pa je i u vezi toga neophodno biti stalno upućen u najnovije informacije.

Naročito se to pokazalo u vreme pandemije kovid-19, kada su se procedure i potrebne analize (testovi, potvrde o vakcinaciji) za ulazak i izlazak sa jedne teritorije na drugu menjale na nedeljnom nivou. Takođe, isti zarazni virus podjednako je zahvatio većinski Albanske i većinski Srpske sredine, no bez obzira na novonastale okolnosti, međusobna (ne)saradnja ministarstava zdravlja Beograda i Prištine je ostala na istom nivou²³. Nemogućnost nabavke dovoljnog broja respiratora, kao i stvaranje dodatnih adekvatnih uslova u bolnicama po srpskom sistemu, koji bi bili neophodni u slučaju pogoršanja stanja inficiranih pacijenata, dovela je do toga da se pacijenti sa komplikacijama šalju vozilima saniteta u veće zdravstvene centre (Niš, Kraljevo, Beograd...). Osim što ovakav transport predstavlja dodatni rizik za pacijenta, zbog potrebne papirologije se i trajanje putovanja produžava.

23 Ukoliko izuzmemo pad nivoa te (ne)saradnje zbog zabrane Kosova na uvoz vakcina protiv korona virusa iz Srbije, pošto su iste u Srbiji bile dostupne mesecima ranije, radnici srpskog zdravstva na Kosovu su organizovali imunizaciju svih zainteresovanih (među kojima i značajan broj Albanaca) u zdravstvenim centrima u Srbiji koji su najbliži. Tako je za sever Kosova vakcinisanje organizovano u Raški, za istok u Vranju, a za centralni, zapadni i južni deo u Kuršumliji. Osim pružene mogućnosti za dobrogvoljno vakcinisanje, srpsko zdravstvo je snosilo i troškove organizovanog autobusnog prevoza pacijenata.

Školstvo

Školske ustanove, koje obuhvataju osnovno, srednje i visoko obrazovanje, slično zdravstvenim ustanovama funkcionišu u kontinuitetu (skoro) kao i pre 1999. godine. Velika sličnost sa zdravstvom je i u tome da je najveći deo tih ustanova svoje prostorije za rad bio primoran da potraži u novim adaptiranim objektima. Prištinski univerzitet kojim su rukovali Srbi je tako u celosti prešao u Severnu Mitrovicu i još neka mesta na severu²⁴. Zbog velikog broja učenika, a smanjenog broja prostorija, mnoge škole u srpskim sredinama bi istovremeno ugostile čak osnovne i srednje škole, zbog čega je nastava morala da se odvija i u tri smene. Mnogi đaci srednjih škola su tokom celog toka školovanja tako primorani da ustaju ujutro u 5 sati, da bi organizovanim školskim autobusima stigli na časove koji se završavaju oko podne. Radi bolje organizacije su i sami školski časovi skraćeni sa 45 na 40 minuta, pa su srpski đaci na Kosovu ostali uskraćeni za oko 100 školskih časova godišnje, što predstavlja fond od mesec dana nastave na godišnjem nivou²⁵.

Udžbenici i nastavna sredstva za srpske škole, kao i pre sukoba, štampaju se i dolaze iz Srbije. Imajući u vidu da Prištinu najviše zabrinjava interpretacija istorije Kosova u srpskim udžbenicima, ne čudi da se nakon 1999. godine sprečava svaki pokušaj legalnog uvoza udžbenika, ili čak slanja knjiga srpskih

24 Neposredno nakon 1999. godine mnogi fakulteti ovog univerziteta su izmešteni u obližnje gradove u Srbiji, pa su između ostalih, fakultetski centri postali i Blace i Varvarin. Kasnije su svi vraćeni na Kosovo, skoro isključivo u njegov severni deo.

25 Račun je sledeći: u proseku 5 časova dnevno po 5 minuta manje je 25 minuta dnevno. Za 5 radnih dana sedmično, to je 125 minuta, a ako računamo da mesec sadrži 4 sedmice (tačnije 4.33), to iznosi 500 minuta mesečno. Kada se izuzmu raspusti i praznici, tokom godine deca pohađaju od prilike 9 meseci nastave, što zbog skraćenih časova predstavlja gubitak od 4.500 minuta, ili 100 školskih časova od po 45 minuta. Za prosek od 5 časova dnevno, to je 20 radnih dana, odnosno izgubljen jedan mesec.

izdavača poštom²⁶, prema kojima se Priština odnosi kao prema hazardnom materijalu. Ovo je u toj meri problem da su roditelji početkom svake školske godine primorani da individualno putuju do knjižara u Srbiji, kupuju udžbenike po spiskovima koje dobijaju iz škola, te da ih u povratku "švercuju" na integrisanim prelazima. Istine radi, interpretacija istorije Kosova je potpuno različita u beogradskim i prištinskim udžbenicima, u velikoj meri ispunjena istorijski neutemeljenim podacima, što je pokazalo istraživanje iz 2016. godine²⁷. Rešenje ovog problema, koje bi umnogome predstavljalo osnovu za istinsku normalizaciju odnosa među narodima, nije ni na pomolu.

Osim poteškoća sa vremenom, prostorom i udžbenicima, škole su neposredno nakon 1999. godine imale i problem sa stručnim kadrom, pošto se dobar deo odselio ili bio primoran da napusti Kosovo. U nedostatku lokalnog nastavnog osoblja, ove kadrove i dalje zamenjuju nastavnici koji dolaze iz obližnjih gradova u Srbiji. Tek je u poslednjih nekoliko godina udeo gostujućih ili putujućih nastavnika spao na nekih 5-10%, koji radi čestih putovanja treba da poseduju odgovarajuća dokumenta, kao i da prolaze sve procedure u vezi sa registarskim oznakama na vozilu. Kada smo kod kadrova, i radnici u prosveti, kao i u zdravstvu, primaju kosovski dodatak od 50% na platu, što recimo ukupno iznosi oko 800 € za nastavničke plate. Dobar deo osoblja prima dodatno i "vaučere" od Prištine, koji iznose od 250 do 400 €. O vaučerima će kasnije biti nešto više reči, jer je ova vrsta primanja direkto povezana sa opštinskim institucijama, ali i njihovim koruptivnim aktivnostima.

Zbog specifičnosti organizacije rada sa đacima, učitelji i nastavnici moraju tokom radnih dana da borave na Kosovu (5+2), dok je sa univerzitetskim profesorima situacija slična onoj sa doktorima (15+15). Do pre nekoliko godina, celokupna nastava na

nekim fakultetima u Severnoj Mitrovici je bila organizovana po petnaestodnevnom principu: pola meseca su svi profesori prisutni i drže dupla predavanja, a pola meseca nema ni studenata, ni profesora. Poslednjih godina situacija je takva da se na nekim fakultetima prisutni profesori na samim katedrama menjaju na oko mesec dana, dok se na drugim fakultetima jedne sedmice drže predavanja a naredne vežbe, pa tako nastava protiče u kontinuitetu.

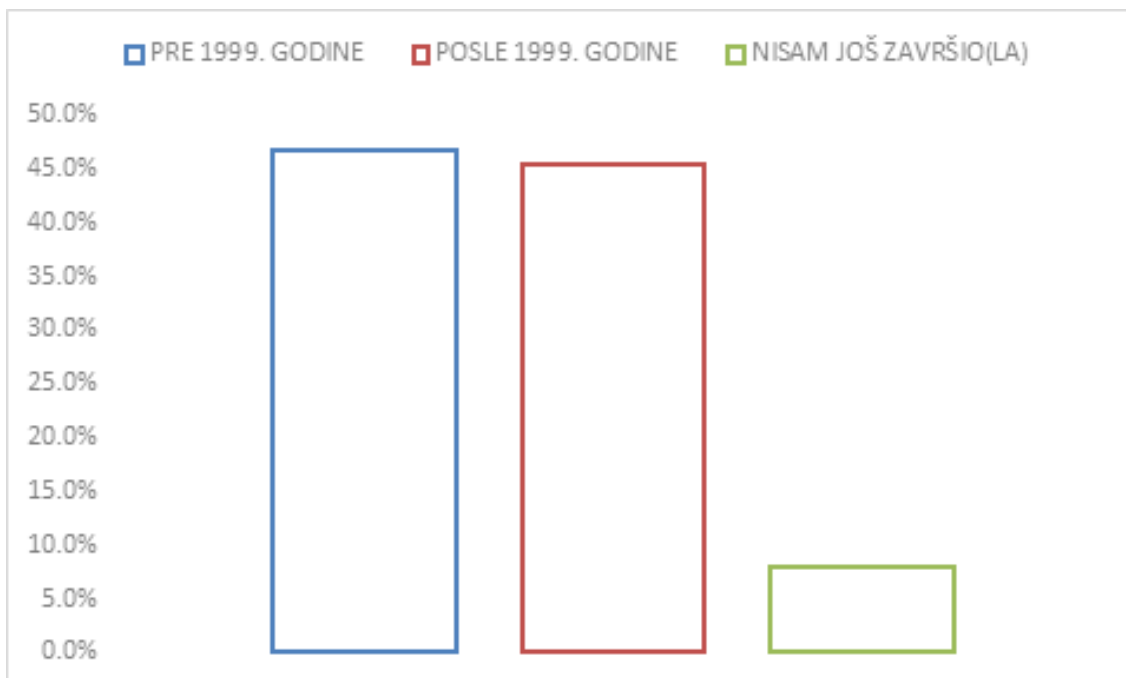
Školski sistem na Kosovu u srpskim sredinama predstavlja jedinstveni sistem sa školama u Srbiji, pa je nakon završetka, ili u toku školovanja na Kosovu, moguće preći ili neometano nastaviti školovanje u Srbiji i obratno. Proporcionalno sa starosnom strukturom ispitanika, oko polovine onih koji su završili školovanje²⁸, to je učinilo pre 1999. godine (46.8%), a nakon te godine 45.3% učesnika ankete.

26 <https://www.rtklive.com/rtk2/?id=2&r=50227>,

27 <https://birn.rs/oprecne-verzije-istorije-kosova-u-balkanskim-udzbenicima/>

28 Još nije završilo školovanje 7.9% ispitanika.

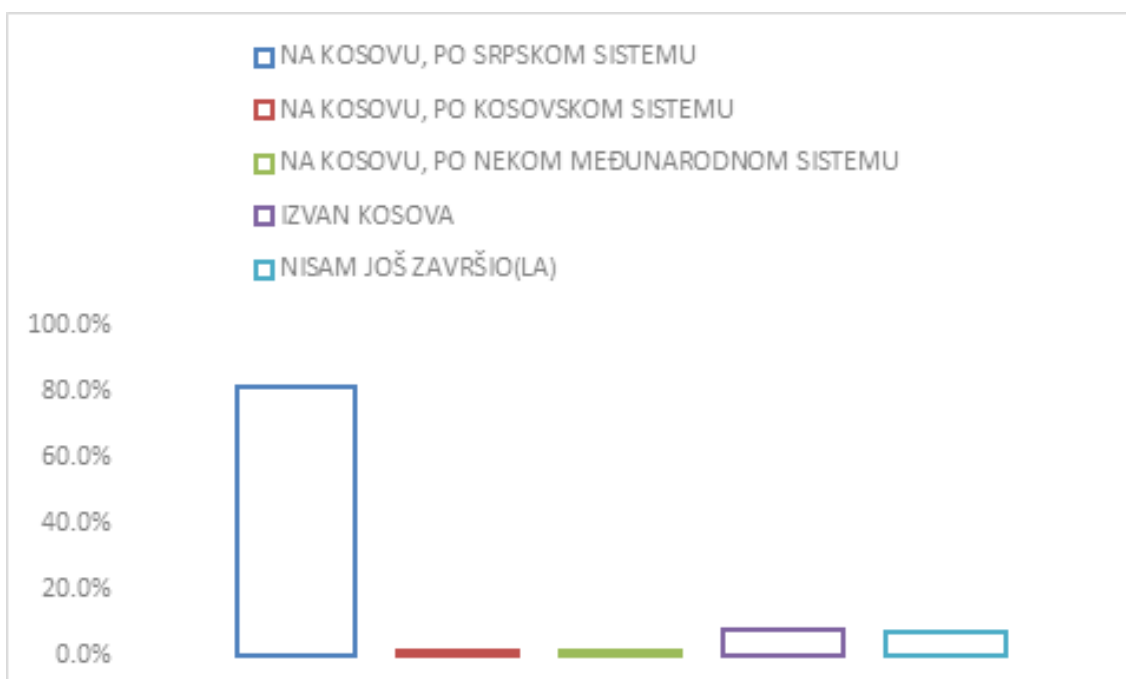
○ Pitanje: Kada ste završili školovanje?

Što se mesta školovanja tiče, najveći broj, tj. 82% ispitanika je školu završilo na Kosovu, po srpskom sistemu, čime se potvrđuje primat

ovakvog obrazovanja i njegova važnost za zajednicu.

○ Pitanje: Gde ste završili školovanje?

Nakon što su se sporazumom u Briselu krajem 2011. godine Kosovo i Srbija obavezali na uzajamno priznavanje diploma, dve strane su sesložile da Evropska univerzitetska asocijacija overava diplome koje izdaju univerziteti svake strane, kako bi ih druga strana koristila u svrhe nastavka obrazovanja ili zapošljavanja u javnom sektoru²⁹. Na Kosovu se verifikacija diploma odvija preko nevladine organizacije "ECMI", koju je za to ovlastila Vlada Kosova. Osim toga, od 2015. godine Priština je uvela uredbu o procedurama i kriterijumima za izdavanje uverenja građanima Kosova, koji su stekli diplome u Severnoj Mitrovici, a u svrhu konkurisanja za posao pri javnim institucijama³⁰. Ovaj proces je počeo godinu dana kasnije, a do sada je izdato manje od dve hiljade uverenja koja potvrđuju validnost diploma.

Sa druge strane, u Srbiji je u toku dve godine (2013-2014) odlukom Ministarstva prosvete, nostrifikovanje kosovskih diploma obavljala holandska nevladina organizacija "SPARK". Međutim, nakon isteka projekta, ova organizacija je napustila Srbiju i od tada je verifikacija kosovskih diploma u zastoju. Priznavanje kosovskih diploma jedna je od obaveza koje je Srbija preuzela i Vašingtonskim sporazumom iz septembra 2020. godine. U tački 6. ovog sporazuma, na koji je paraf stavio i srpski predsednik Aleksandar Vučić, navodi se da će "obe strane priznati diplome i stručne sertifikate", ali od ovog sporazuma za stanovnike juga Srbije za sada nema previše koristi³¹.

Na Univerzitetu u Severnoj Mitrovici, za kojeg rezultati pojedinih istraživanja pokazuju da je odložen koruptivnim aktivnostima³², studira

i veliki broj studenata iz Srbije i Crne Gore, koji nisu uspeali da se upišu na univerzitetima u svojim sredinama. Rezultati istraživanja, koje je 2016. godine sprovedla NVO Aktiv, su pokazali i da postoji određeni stepen korupcije u visokoškolskim ustanovama. Prema ovom istraživanju, skoro svaki deseti student (9.6%) je ili platio neki ispit ili razmišlja o tome. S druge strane, čak 61.8% je čulo za nekoga ko je platio ispit³³. Ovakav rezultat je tadašnje istraživače doveo do neodređenog zaključka "da su studenti ili bili neiskreni pri popunjavanju upitnika, ili da se o korupciji na Univerzitetu mnogo više priča nego što korupcije zaista ima"³⁴. Međutim, zaključak bi mogao da bude i da je korupcija generalno takva oblast, o kojoj ljudi nisu spremni da otvoreno govore, pošto u njoj i sami uzimaju učešće, čime postaju saučesnici. Stoga procenat studenata koji su priznali ovakve radnje verovatno predstavlja samo deo od ukupnog broja onih koji su u tome učestvovali, jer je indikativno da je čak 2/3 studenata "čulo za nekoga ko je platio ispit".

Naše istraživanje je rađeno na široj populaciji, ne samo na studentima, ali pokazuje da skoro svaki peti ispitanik (19.4%) smatra da je za sticanje diplome potreban novac, pri tom misleći na koruptivne aktivnosti, a ne na realne troškove školovanja. Ipak, blizu polovine (46.8%) veruje da je za diplomu pretežno potrebno znanje, dok jedna je jedna trećina (33%) mišljenja da je potrebno i jedno i drugo. S obzirom da ovaj deo ispitanika dozvoljava da novac ima deo uloge prilikom sticanja diplome, možemo da zaključimo da malo više od polovine ispitanika smatra da novac u tome igra pretežnu ili delimičnu ulogu. Pri tome je veoma važno napomenuti da su naši ispitanici prilično upoznati sa ovom tematikom, pošto je skoro polovina njih (48.8%) fakultetski obrazovana, sa visokim, višim i magistarsko/doktorskim stepenom.

29 <https://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-i-srbija-neravnopravni-u-priznavanju-diploma/30992664.html>

30 Aleksandra Ničić, Međusobno priznavanje diploma svima ide u prilog, shorturl.at/bevA1

31 Najpogođeniji ovakvim odnosom Beograda su albanski studenti sa juga Srbije, koji zbog studija na maternjem jeziku fakultete upisuju u Prištini. <https://balkans.aljazeera.net teme/2021/10/21/bez-priznanja-kosovskih-diploma-mladima-s-juga-srbije-ostaje-biro>

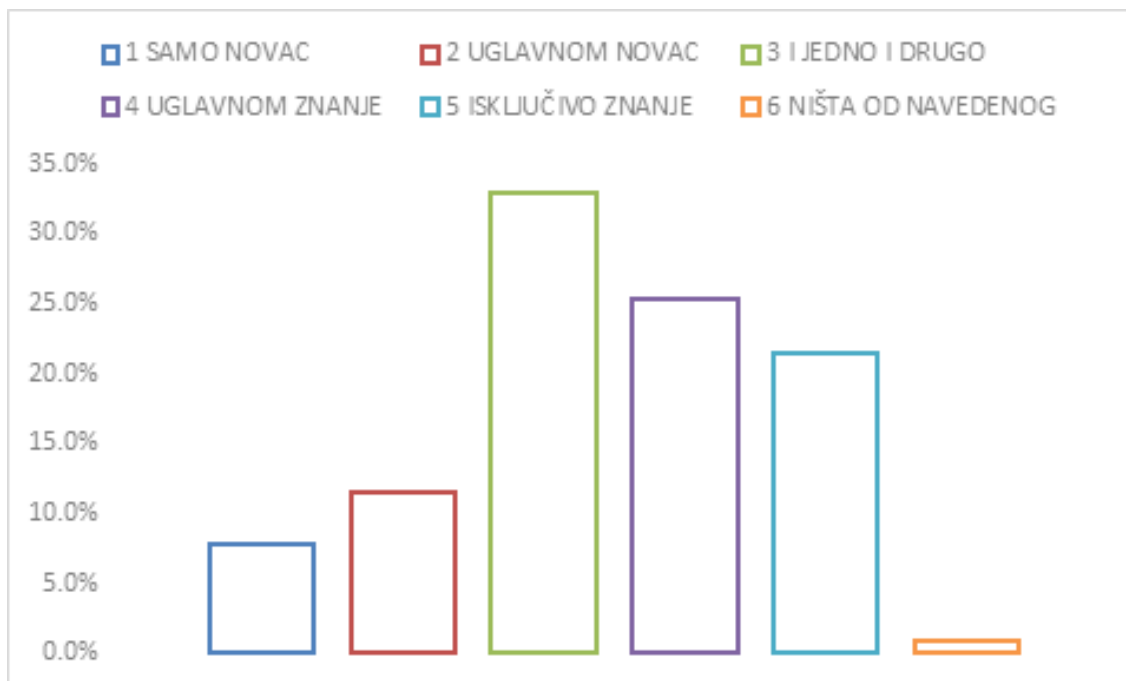
32 NVO Aktiv, Kvalitet obrazovanja na severu Kosova, <http://>

www.ngoaktiv.org/uploads/files/Kvalitet%20obrazovanja%20na%20severu%20Kosova.pdf

33 ibid, str. 10

34 ibid

O Pitanje: Na skali od 1 do 5, da li smatrate da je za diplomu potrebnije znanje ili novac?

Kupovanje diploma i korupcija svakako nije nešto što karakteriše samo ovaj univerzitet. Recimo i to da je prošle godine Beogradski univerzitet poništio doktorat srpskom ministru finansija Siniši Malom, čija je doktorska disertacija dokazano plagirana, što su mentor i komisija na njegovom fakultetu pri odbrani iste prećutali. Ni mnogo razvijenije zemlje nisu imune na ovakve stvari, pa beležimo i slična dva skandala koja su potresala Nemačku. Naime, 2011. godine ministar odbrane Karl Teodor Gutenberg podneo je ostavku nakon što je otkriveno da je plagirao doktorski rad³⁵, a zbog istih razloga i 2021. godine ostavku podnela nemačka ministarka za porodicu Franciska Gifaj³⁶. Međutim, razlika među ovim slučajevima je suštinska kada je u pitanju odnos prema otkrivenom

prestupu: nemački ministri su priznali grešku i sami podneli ostavke, dok je Siniša Mali u sred afere plagiranja doktorata - sa mesta gradonačelnika Beograda postavljen za ministra finansija.

Lokalna administracija

Kao što je u više navrata rečeno, institucije koje su na Kosovu do 1999. godine funkcionisale pod pokrajinskim rukovodstvom, koje je, pak, bilo odgovorno republičkom u Beogradu, nastavile su sa svojim radom i nakon toga. U većinski srpskim sredinama su pomenuto zdravstvo i školstvo kao sistemi koji, osim što su od izuzetne koristi za srpsku zajednicu, takođe nemaju ni svoje pandane, pa ih je teško smatrati "paralelnim". Priština se tokom svih ovih godina nije potrudila, a i ne poseduje kapacitete, da u srpskim sredinama na Kosovu

35 <https://www.dw.com/sr/nemački-ministar-odbrane-podneo-ostavku/a-6454986-0>

36 <https://www.dw.com/sr/nemačka-ministarka-podnela-ostavku-zbog-plagijata/a-57579972>

organizuje škole koje bi radile po lokalnom planu i programu, ali na maternjem jeziku zajednice koji je ustavom zagaranovao. Osim prostorija i udžbenika, tu je i ozbiljan problem pronalazjenja adekvatnog nastavnog kadra, kojeg i škole po srpskom sistemu teško rešavaju. Slična je situacija i sa zdravstvenim sistemom mada, kako smo ranije pokazali, Srbi koriste i privatne zdravstvene usluge u klinikama kosovskih Albanaca.

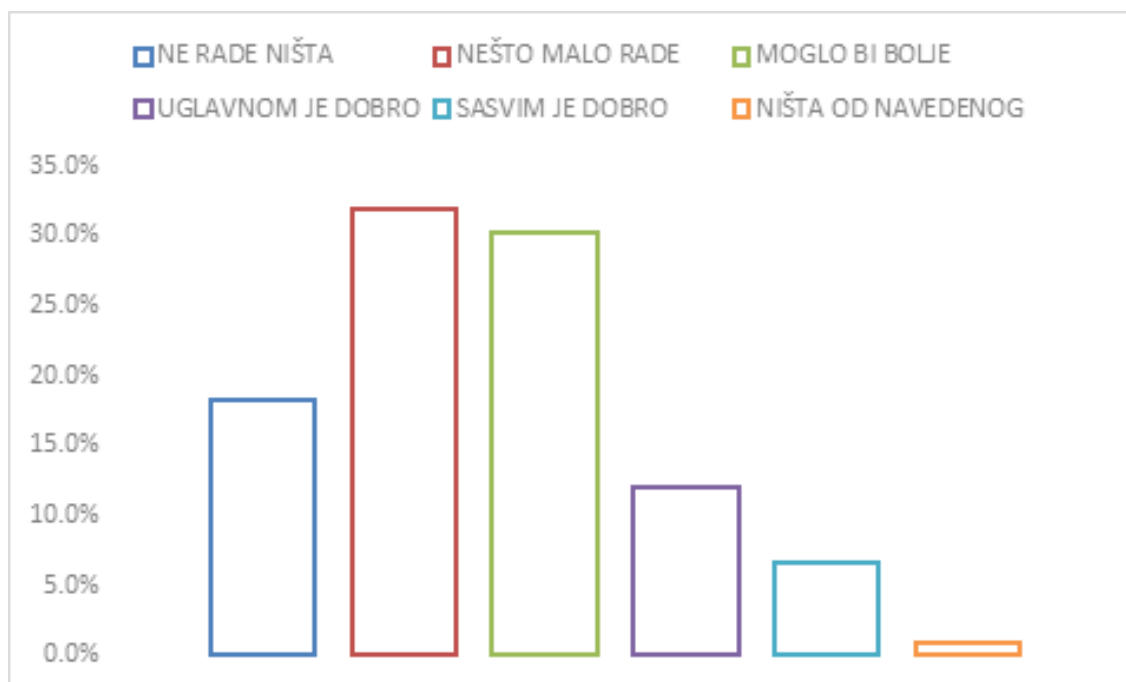
Što se ostalih institucija tiče, tu stvari stoje drugačije. Ovde ubrajamo policijske strukture, koje su naročito na severu zemlje funkcionisale nakon sukoba, zatim sudove, sa kancelarijama u svim većim srpskim sredinama, a pre svega kompletne opštine koje su, izmeštene u manja mesta, aktivno vršile svoju funkciju. Valja napomenuti da su ove opštine funkcionisale nakon 1999. godine sa izabranim kadrovima, sve do isteka njihovih mandata, nakon čega nije dozvoljeno održavanja lokalnih izbora na Kosovu po srpskom sistemu. Zato Vlada Srbije od tada na njihova mesta samostalno postavlja (imenuje) takozvane Privremene organe opština, odnosno svoje partijske kadrove, koji imaju veoma organičena izvršna ovlašćenja, i koji se na ovim mestima svakim re-imenovanjem samo rotiraju³⁷. Većina ovih opština³⁸, čiji se budžeti svode pretežno na plate zaposlenih, skoro da nema nikakve druge aktivnosti niti funkcije. Istini za volju, njihova je aktivnost uveliko ometena i protivljenjem Prištine, ali pojedine od njih nalaze načine kako da deo sredstava koja su im namenjena usmere, između ostalog, u izgradnju socijalnih stanova, pomoć poljoprivrednicima u subvencijama, mašinama i slično. Svakako, zbog nedostatka kontrole ovih organa od strane Beograda, trošenje namenskih sredstava je proizvoljno i netransparentno. Srbija, koja nema ni ustavne,

ni zakonske pretpostavke da samoukine ove strukture, u međuvremenu ih koristi kao glasačku mašineriju vladajuće stranke i sakupljače sigurnih glasova na izborima za srpski parlament, koji su se do sada redovno održavali na teritoriji Kosova.

37 <https://kossev.info/vlada-srbije-imenovani-i-razreseni-clanovi-i-predsednici-privremenih-organa-opstina-sa-kim/>

38 Opština Priština sa privremenim sedištem u Gračani-
ci, Opština Uroševac sa privremenim sedištem u Štrpcu,
Opština Peć sa privremenim sedištem u Goraždevcu,
Opština Gnjilane sa privremenim sedištem Gornjem Kuscu,...

O Pitanje: Na skali od 1 do 5, smatrate li da srpska opština dobro radi svoj posao?

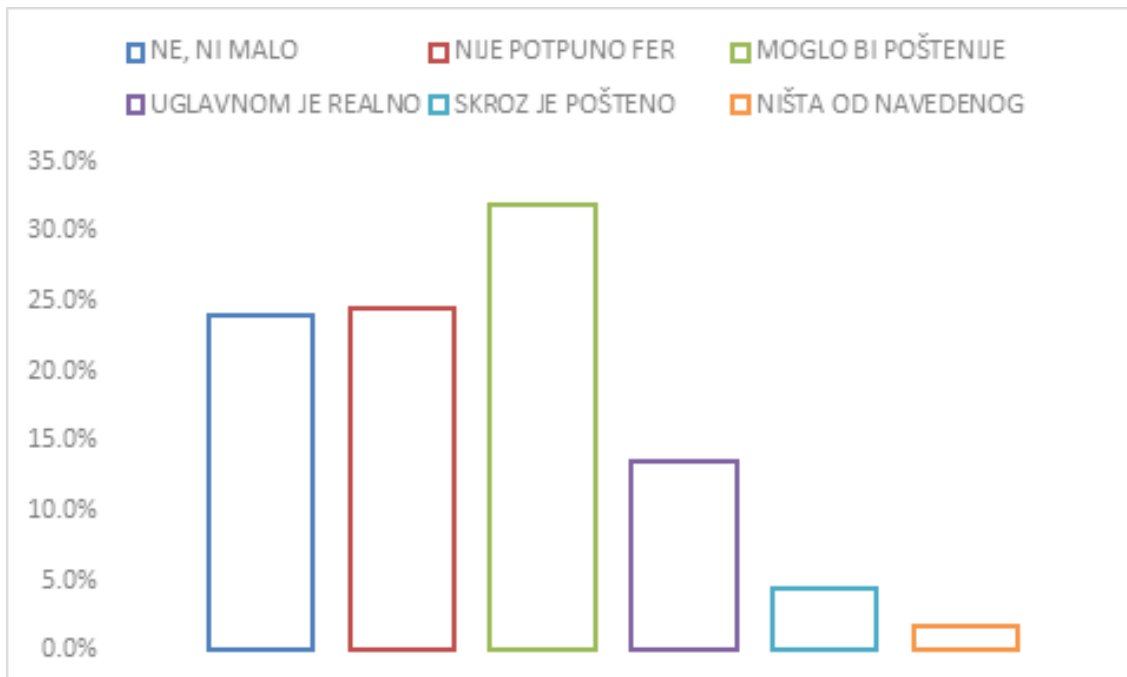

Naši ispitanici su se u ukupno više od 80% slučajeva opredelili negativno prema radu srpskih opština ili tzv. privremenih organa na Kosovu, gde se raspon odgovora kretao od "ne rade ništa", preko "nešto malo rade", do "moglo bi bolje", što zapravo znači "ne rade i ne trude se baš puno". Ipak, 18.7% ispitanika smatra da je rad ovih institucija uglavnom ili savim dobar, što se više tumači privrženošću i podrškom Srbiji nego njihovim realnim rezultatima.

Tome u prilog svedoče i odgovori na naše pitanje o tome koliko je poštena raspodela domaćih grantova³⁹. Oko 60% ispitanika nikada nije apliciralo za ove grantove, a od onih koji jesu, i sa tim imaju iskustva, preko 80% nije zadovoljno raspodelom, što govori u prilog koruptivnim aktivnostima koje prate lokalne grantove.

³⁹ U pitanju je naglašeno da se radi bilo o srpskim, bilo o kosovskim institucijama.

O Pitanje: Na skali od 1 do 5, smatrate li da je raspodela domaćih grantova poštena?

Osim javnih institucija, pomenućemo da je sa radom u srpskim sredinama nakon 1999. godinenastavila i nekolicina javnih preduzeća, kao što je recimo javno komunalno preduzeće (Komunalac), usluga gradskog prevoza (GSP Priština), poštanske usluge (Pošta Srbije), mobilna telefonija (Telekom), i mnoga druga. Do danas je većina ovih preduzeća, koja i dalje rade i funkcionišu u nekom obliku, prošla kroz svojevrsnu integraciju ili preregistraciju, pribavljanje određenih dozvola, i prelazak u kosovski sistem. Tu su, međutim, i mnoga javna preduzeća koja postoje samo na papiru, nemaju nikakvu funkciju, a imaju kompletno osoblje koje se finansira iz budžeta Srbije. Prema podacima iz Agencije za privredne registre Srbije, u aktivnom statusu je više od 25 javnih preduzeća sa sedištem na Kosovu, a među njima su i Aerodrom Priština, preduzeće Termokos, koje bi trebalo da održava prištinski sistem centralnog grejanja, kao i Javno preduzeće za prikazivanje filmova i organizovanje manifestacija od značaja

za grad Prištinu⁴⁰. Isplata ličnih dohodaka "zaposlenima" u ovim preduzećima takođe predstavlja kupovinu glasova za vladajuću stranku, uz zastrašivanje da će ona biti ukinuta ukoliko neko drugi dođe na vlast.

Briselskim sporazumom iz 2013. godine Srbija se obavezala da okonča paralelizam i integriše policijske strukture i sudove u kosovski sistem, što se za policiju i dogodilo iste godine, a za sudstvo tek početkom 2017. godine. Isti sporazum je predviđao i osnivanje četiri opštine na severu Kosova, nakon kosovskih lokalnih izbora 2014. godine: Severna Mitrovica, Zvečan, Leposavić i Zubin Potok. Ove opštine su se tada pridružile ostalim kosovskim opštinama sa srpskom većinom⁴¹, formiranim prema Ahtisarijevom planu i Ustavu Kosova i funkcionalnim još 2009. godine. Namera je bila da se

⁴⁰ <https://insajder.net/arhiva/price/kosovo/srpska-javna-preduzeca-na-kosovu-i-dalje-budzetski-korisnici>

⁴¹ Gračanica, Štrpce, Novo Brdo, Parteš, Klokot, Ranilug

sporazumom ukine i demontira paralelizam opština, ali do toga nije došlo. Naprotiv, pošto je od tih izbora u svim kosovskim opštinama sa srpskom većinom, uz retke i nedosledne izuzetke, na vlasti Srpska lista kao podružnica Srpske napredne stranke koja je vladajuća u Srbiji, privremeni organi srpskih opština su se potpuno ili delimično stopili sa novim kosovskim opštinama.

Pomenućemo samo to da je aktuelni zamenik predsednice opštine Gračanica po kosovskom sistemu, Milan Joksimović, istovremeno i predsednik privremenog organa opštine Lipljan po srpskom sistemu. Ljubinko Karadžić, u vreme dok je bio predsednik privremenog organa opštine Priština (u Gračanici), istovremeno je obavljao funkciju zamenika gradonačelnika kosovske opštine Gračanica. Aleksandar Spirić, predsednik privremenog organa opštine Kosovska Mitrovica po srpskom sistemu, od 2020. godine preuzeo je i funkciju vršioca dužnosti gradonačelnika Severne Mitrovice po kosovskom sistemu, dok je dugogodišnji predsednik opštine Štrpce po kosovskom sistemu Bratislav Nikolić⁴² u jednom trenutku preuzeo i mesto predsednika privremenog organa opštine Uroševac (u Štrpcu).

Kosovske opštine, za razliku od srpskih, imaju mnogo šira ovlašćenja i zakonom garantovan rad, kao i velike budžete koji se pune sa lokalnog i centralnog nivoa. Ove institucije, između ostalog, izdaju građevinske dozvole, naplaćuju poreze na imovinu, kao i poreze firmama koje funkcionišu na teritoriji opštine. Uz to, imaju pravo da konkurišu za domaće i međunarodne grantove na Kosovu, što im omogućava realizaciju velikog broja infrastrukturnih projekata. Nakon 2009, a naročito 2014. godine, ove opštine su urbanizovane, vodovodne i kanalizacione instalacije delimično sređene, a službe lokalnih institucija dostupne građanima.

42 Trenutno u pritvoru zbog istrage oko primanja mita za izdavanje građevinskih dozvola na Brezovci, kao i vršenja pritiska na službena lica oko izdavanja tih dozvola, za šta tužilaštvo veruje da je nelegalno stekao preko milion evra.

Mogućnost korupcije ipak nije umanjena, bez obzira na mnogo veću kontrolu nego kod srpskih opština, što pokazuje najsvežiji primer hapšenja pomenutog gradonačelnika Štrpca Bratislava Nikolića⁴³. Pored toga, napomenućemo i slučaj pokušaja dodele 245 hiljade evra za 14 nevladinih organizacija u Gračanici, za sprovođenje projekta "sprečavanje širenja virusa kovid-19", koji je poništen tek nakon reakcije medija⁴⁴. Stiče se utisak da albanska strana, iako svesna problema, "gleda kroz prste" velikom delu koruptivnih aktivnosti u kosovskim opštinama sa srpskom većinom, nekada zbog mogućeg međunacionalnog karakterisanja i prirode ovakvih akcija, a nekada zbog saučesništva.

Naši ispitanici su se po pitanju rada kosovskih opština ipak izjasnili lošije nego o srpskim. Čak 90% ispitanika u zbiru nema pozitivan stav o radu ovih institucija. Potrebno je ovom prilikom istaći par stvari. Bez obzira na duplo kraće postojanje i rad nakon sukoba na Kosovu, kosovske opštine sa srpskom većinom, kojima i rukovode pretežno ili uglavnom Srbi, praktično su doprinele životu građana neuporedivo više od privremenih organa srpskih opština. Stoga negativne odgovore ispitanika više tumačimo kao generalno negativan odnos prema kosovskim institucijama, te privrženost i podršku Srbiji, a ne kao ocenjivanje realnih rezultata rada kosovskih opština.

43 <https://www.radiokim.net/vesti/hronika/bratislav-nikolic-se-tereti-da-je-nelegalno-stekao-oko-milion-evra.html>

44 <https://www.radiokim.net/vesti/drustvo/nvo-odustale-od-finasijskih-sredstava-ponistena-odluka-komisije.html>

O Pitanje: Na skali od 1 do 5, smatrate li da kosovska opština dobro radi svoj posao?

Govoreći o zdravstvu i školstvu pomenuli smo i postojanje vaučera, koji se isplaćuju delu zaposlenih, a u direktnoj su nadležnosti kosovskih opština. Recimo, Ministarstvo zdravlja Kosova, koje je odgovorno za sve zdravstvene institucije u zemlji, nije nadležno za tri opštine sa srpskom većinom: Severnu Mitrovicu, Gračanicu i Štrpce, koje su izuzeci od ovog opšteg institucionalnog uređenja. Ove tri opštine, pored nadležnosti za primarni nivo, upravljaju i pružanjem sekundarne zdravstvene zaštite. Prema Zakonu o lokalnoj samoupravi "proširene nadležnosti ovih opština uključuju pravo na registraciju i licenciranje zdravstvenih ustanova, zapošljavanje medicinskog osoblja, isplatu plata i obuku zdravstvenog osoblja i administratora zdravstvene zaštite"⁴⁵. Na sličan način opštine raspolažu i honorarima prosvetnih radnika, koje isplaćuju u saradnji sa kosovskim Ministarstvom obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija (MONT).

Isplate honorara za zdravstvene i prosvetne radnike od strane kosovskih institucija putem vaučera, možda predstavljaju pokušaj Prištine da pokaže više interesovanja za ove institucije, ali su u praksi instrument kojim opštine nagrađuju svoje poslušnike ili kupuju glasove na izborima. Naime, prosvetni i zdravstveni radnici u srpskim sredinama na Kosovu, kako smo već pokazali, već primaju po jednu i po platu iz Srbije, zbog otežanih uslova u kojima rade. Do dodatnih honorara, koje Priština nudi preko kosovskih opština, dolaze isključivo pojedinci, pretežno viši prosvetni i zdravstveni kadrovi (profesori, direktori, doktori...) koji su "na partijskoj liniji" sa Srpskom listom. Ovim im se vraća usluga za njihovu poslušnost i odanost stranci, kao i za uticaj na njihove podređene kolege i drugo osoblje prilikom glasanja na izborima. Tome u prilog svedoči primer privremenog organa opštine Kosovska Mitrovica, koji je "pozvao direktore opštinskih javnih preduzeća da na glasanju budu sa svojim radnicima i članovima njihovih porodica i da organizovano odlaze

⁴⁵ Zakon o lokalnoj samoupravi, usvojen 2008. godine, <https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

na biračka mesta⁴⁶.

Opštine isplaćuju vaučere i nezaposlenim pojedincima kupujući tako njihovu lojalnost, da bi ovi, mimo zdravstvenih i prosvetnih ustanova, radili na pribavljanju sigurnih glasova kod širih i siromašnijih slojeva stanovništva. Postoje i česti slučajevi nepotizma, kada rukovodioci opština takve honorare isplaćuju po rodbinskoj liniji osobama koje uopšte ne žive na Kosovu, pa čak i ne rade ni u zdravstvu, ni u prosveti⁴⁷.

46 <https://www.blic.rs/vesti/politika/vece-organizovano-glasanje-u-severnoj-mitrovici-u-nedelju/rx8eyyq>

47 <https://www.radiokim.net/vesti/drustvo/protest-u-vrbovcu-se-nastavlja-predsednik-opstine-bezi-od-gradjana-i-novinara.html>

Zaključci i preporuke

Pomenuti Briselski sporazum iz 2013. godine bavi se, svojim većim delom, osnivanjem Zajednice srpskih opština (ZSO), odnosno Asocijacije⁴⁸ opština sa većinski srpskim stanovništvom. Predviđeno je da će Zajednica imati statut, predsednika, skupštinu, veće, da će imati pun nadzor nad oblastima ekonomskog razvoja, obrazovanja, zdravstva, urbanizma i ruralnog razvoja, te da će imati reprezentativnu ulogu prema centralnim vlastima⁴⁹. Finansiranje organizacije, uz kontrolu Kosova, jednim delom bi se odvijalo iz Beograda, a drugim iz Prištine i ostalih izvora⁵⁰. Međutim, 2015. godine je Ustavni sud Kosova odlučio da dogovoreni principi o ZSO nisu u potpunosti usaglašeni sa duhom Ustava Kosova, pa je obustavljen proces koji ionako ne nailazi na odobravanje većinskog albanskog stanovništva.

U duboko podeljenom i od ratnih rana nezaceljenom društvu, kao što je kosovsko, gde se ističu nacionalne, verske i jezičke razlike, stvaranje posebne organizacije po etničkom principu, koja predstavlja opasnost "trećeg nivoa vlasti", svakako ne deluje kao najbolje rešenje. Neuporedivo bolje bi bilo kada bi svest većinskog i manjinskih naroda u zemlji bila na tom nivou da niko nikome ne predstavlja pretnju po egzistenciju, već da svi zajednički i u međusobnom poverenju rade na sveopštem poboljšanju uslova života. No, dok se ne dođe do takvog nivoa svesti, treba stvoriti onakve uslove kakve nam trenutne prilike dozvoljavaju, ali i aktuelni i postignuti sporazumi nalažu.

48 Na srpskom jeziku reč asocijacija pre svega znači povezivanje jedne pojave ili pojma sa drugim - u svesti. Retko se koristi za udruživanje.

49 Ceo tekst Briselskog sporazuma, <https://www.srbija.gov.rs/cinjenice/283757>

50 <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1452153/Moguće+finansiranje+ZSO+iz+više+izvora.html>

U tom smislu, a i u svetlu svega prethodno rečenog u ovoj studiji, Zajednica opština sa većinski srpskim stanovništvom predstavlja organizaciju koja bi imala najveći potencijal i interes da se bavi svim ovim pitanjima i problemima kosovskih Srba:

OO **Finansije, koje Beograd šalje srpskim institucijama na Kosovu**, išle bi preko jedne krovne organizacije, koja bi se bavila njihovom raspodelom.

OO **Finansije, koje Priština odvaja za prosvetu i zdravstvo u srpskim sredinama**, bi takođe išle preko jedne organizacije. Svi izvori finansija bi u ovom slučaju bili zaštićeni od korupcije i nepotizma na lokalnom nivou, pod pretpostavkom da će Zajednica imati jake mehanizme kontrole na centralnom nivou.

OO **Sistem zdravstvene zaštite**, koji već deluje jedinstveno i umreženo u svim postojećim opštinama sa srpskom većinom, bio bi po prvi put nakon 1999. godine rukovođen od strane jedne kosovske institucije, što bi Zajednica, bez obzira na svoj etnički predznak, svakako predstavljala. Nabavka lekova i medicinskih sredstava iz Srbije bi se obavljala transparentnije, prevoz pacijenata preko integrisanih prelaza bio bi olakšan, a izveštaji o radu dostupni Prištini.

OO **Prosvetne ustanove**, koje nemaju svoj pandan niti potencijal za formiranje od strane Prištine, bi takođe kroz Zajednicu po prvi put "ušle" u kosovski sistem. Olakšao bi se i proces međusobnog priznavanja svedočanstava i diploma, nastavna sredstva i udžbenici bi lakše dolazili iz Beograda, a Priština bi imala uvid u nastavne planove i programe. U duhu poboljšane komunikacije stvorila bi se i klima, u kojoj bi bilo moguće uskladiti utemeljene i naučno potvrđene sporne podatke u

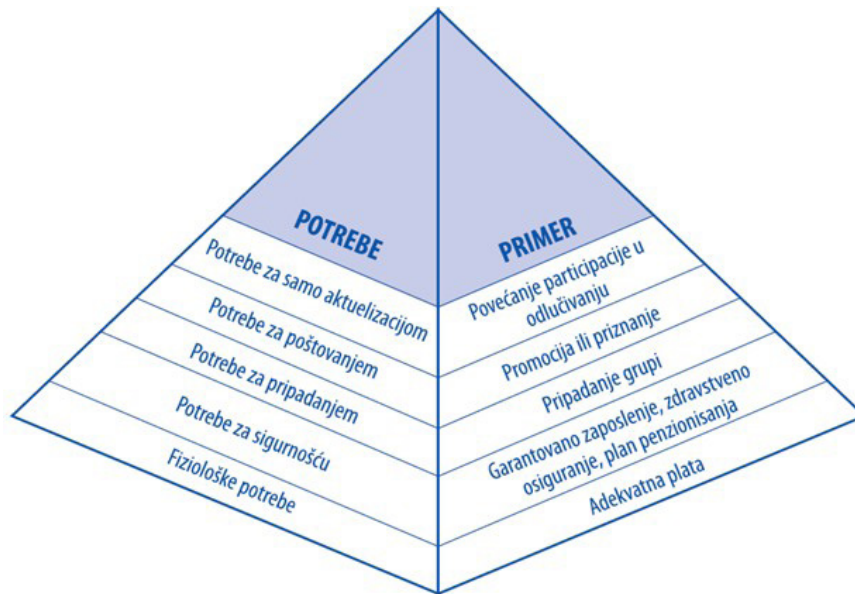
udžbenicima istorije, pri čemu bi se prihvatala sloboda interpretacije.

OO Zaposleni u privremenim organima opština po srpskom sistemu, kao i fiktivnim javnim preduzećima, bi u Zajednici našli mesto stalnog i realnog zaposlenja, i to isključivo oni kadrovi koji još uvek žive na Kosovu, koji poseduju radne kvalifikacije i sposobnosti, i ne rade istovremeno u kosovskim opštinama ili drugim institucijama. Time bi se uklonio i pravedno rešio i poslednji paralelizam institucija na Kosovu, što bi naročito išlo u prilog Prištini.

S obzirom da će, ukoliko se pravilno shvati i ukoliko postoji dobra volja, sve navedeno doprineti svim stranama⁵¹, svako bi na svoj način mogao da proglasi "pobedu" na kraju ovog procesa. Svi putevi, koji vode ka normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine, na ovaj ili onaj način, trenutno prolaze kroz osnivanje Zajednice opština sa većinski srpskim stanovništvom.

Na kraju, vratimo se na napred pomenutu Maslovljevu piramidu ljudskih potreba, koja se ne iscrpljuje ostvarenjem potreba za sigurnošću kroz rešavanje pitanja posla, zdravstvene zaštite, osećaja bezbednosti, školovanja... Osnivanje Zajednice bi za kosovske Srbe na neki način predstavljalo i ispunjenje potrebe za pripadanjem grupi, koja je u trenutnim okvirima nejasno definisana, dok kosovska većinska javnost u ovom trenutku prihvata isključivo albansko nasleđe kao kosovsko.

51 Prištini, Beogradu, kosovskim Srbima i međunarodnoj zajednici.

Ilustracija: Maslovljeva piramida ljudskih potreba⁵²

⁵² Preuzeto sa edukacija.rs, <https://edukacija.rs/menadzment-ljudskih-resursa/maslovljeva-teorija-motivacije>

Inicijativu OPEN podržava:

KFOS

Fondacioni i Kosovës për Shoqëri të Hapur
Kosovo Foundation for Open Society
Kosovska Fondacija za Otvoreno Društvo